

چکیده

باب شهر علم آن حضرت است. کلمات گهربار و ارزشمند آن حضرت می‌تواند راهگشای بسیاری از مسائل ما باشد. امیرالمؤمنین علیه‌السلام به‌عنوان حاکم اسلامی به مالک اشتر به‌طور مصداق خصوصی سفارش‌هایی درباره رفتار یک مدیر و مسئول در حکومت اسلامی بیان فرمودند که می‌تواند برای همه مدیران و مسئولان حکومت اسلامی به‌صورت مصداق عمومی مورد توجه قرار گیرد و شایسته است که همگی به این مطالب توجه ویژه داشته باشیم زیرا همه در حکومت اسلامی مسئول‌اند و کسی یافت نمی‌شود که هیچ مسئولیتی نداشته باشد. مسئولیت‌ها شدت و ضعف دارد ولی از بین نمی‌رود. در ادامه سرفصل‌ها و بخش‌های مختلف این نامه را به اجمال مرور می‌کنیم.

در درس ۱۲ کتاب درسی دین و زندگی سوم متوسطه، ویژگی‌های کارگزار حکومت اسلامی از دیدگاه امام علی علیه‌السلام به مالک اشتر بیان شده است که اشاره‌ای کوتاه است. در این مقاله نیز با استنباط از این نامه، خودسازی و تزکیه و توجه به خدا و ملاک قرار دادن او در کارها و لزوم مردم‌داری و پرهیز از قوم‌گرایی و دوری از غرور و قدرت‌طلبی که عامل سقوط انسان است و توجه به شرایط مشاوران که به کارگزار حکومت اسلامی مشاوره می‌دهند مورد بررسی قرار گرفته است. بی‌شک، این امور باعث می‌شود وضع جامعه اسلامی به سامان گردد و اوضاع مردم بهتر و مشکلات آن‌ها کمتر شود و جامعه اسلامی توسط حاکم راحت‌تر اداره گردد و احکام الهی به نحو احسن اجرا شوند.

الف) ضرورت خودسازی

۱. پرهیزکار و خداترس باش؛ زیرا رستگاری در خداترسی و پرهیزکاری است.
۲. نفست را از پیروی آرزوها بازدار؛ زیرا نفس انسان را به سوی بدی و انحراف می‌برد.
۳. رفتار و کردار شایسته داشته باش؛ زیرا عملکرد و شایستگی تو از طریق حرف‌هایی که مردم در مورد تو می‌زنند مشخص می‌شود.
۴. خدا را با دست و قلب و زبان یاری کن؛ زیرا خدا تعهد کرده است کسی که خدا را یاری کند خدا نیز او را یاری می‌کند و محترم می‌دارد.
۵. بهترین وقت را برای صرف میان خود و خدا در نظر بگیر؛ زیرا بهترین فعالیت‌ها به حساب می‌آید.

ب) پرهیز از غرور و قدرت‌طلبی

۱. قلب خود را با محبت و لطف به زیردستانت پرکن، نه اینکه مانند حیوانی درنده باشی که خوردن مال مردم را سود خود بدانی؛ زیرا مردم همه نزد خدا یکسان‌اند، مگر کسی که تقوایش بیشتر باشد.
۲. همه مردم در نگاهت یکسان باشند؛ زیرا یک دسته برادر دینی تو‌اند و دسته دیگر از نظر انسانی با تو هم‌نوع‌اند و به عمد یا سهو خطایی دارند. پس تو باید از اشتباهات و لغزش‌های آن‌ها چشم‌پوشی و صرف نظر کنی.
۳. مواظب باش که به جنگ خدا نروی؛ زیرا نمی‌توانی با عذاب خدا نبرد کنی و از لطف و بخشش خدا بی‌نیاز نیستی.
۴. هیچ‌وقت نگو نیرومند و قدرتمندم و امر می‌کنم و دستوراتم باید اجرا شود، زیرا قادر مطلق

کلیدواژه‌ها: سیمای کارگزار و مدیر، حکومت اسلامی، کلام امام علی علیه‌السلام، نامه ۵۳ نهج البلاغه

مقدمه

پیامبر بزرگوار اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم می‌فرماید: «هرگز پاک و آراسته نگرده ملتی که حق ضعیف در میان آنان با صراحت و بدون اضطراب از زورمند گرفته نشود.» (نهج البلاغه، ۱۳۷۹: ۷۸۸)

حضرت علی علیه‌السلام شخصیتی است که مستقیماً از کودکی تحت تربیت نبوی پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم قرار داشته و

و واقعی خداست.

۵. هر وقت دچار غرور و تکبر شدی به عظمت و بزرگی خدا بنگر؛ زیرا اوست که بر تو و همه سلطنت و تسلط دارد.

۶. مواظب باش در قلمرو عظمت خدا به قدرت‌نمایی نپردازی؛ زیرا خدا تمام گردن‌کشان را ذلیل و خودپسندان را خوار می‌گرداند.

ج) مردم‌داری و پرهیز از قوم‌گرایی

۱. در برابر خدا و مردم انصاف را رعایت کن، زیرا اگر انصاف را رعایت نکنی، ستم کرده‌ای و خداوند دشمن ستمگر است.

۲. آنچه باعث از بین رفتن نعمت خدا و تسریع در غضب خدا می‌شود تکیه کردن بر ظلم است؛ زیرا خدا همواره دعای ستم‌دیدگان را می‌شنود و در کمین ظالمان است.

۳. بهترین کارها در نظرت عملی باشد که به حق نزدیک‌تر، برای گسترش عدل مفیدتر و برای جلب خشنودی مردم جامع‌تر باشد، زیرا خشم مردم خوشحالی نزدیکان تو را درهم می‌شکند و خشنودی مردم ناراحتی و عصبانیت نزدیکانت را برطرف می‌گرداند.

۴. مواظب قوم و نزدیکانت باش؛ زیرا در میان مردم کسی که پرخرج‌ترین (به هنگام آسایش عمومی)، کم‌کارترین افراد (به هنگام گرفتاری)، بی‌میل‌ترین به انصاف، پافشارترین در خواهش، عذرناپذیرترین به هنگام ممنوعیت و کم‌صبرترین در حوادث روزگار است، قطعاً نباید از نزدیکان حاکم باشد.

۵. مراعات حال مردم را بکن و فقط گرایش به مردم داشته باش؛ زیرا تنها مردم‌اند که ستون دین و مجتمع فشردهٔ مسلمین و نیروی آماده در برابر دشمن هستند.

د) ویژگی‌های مشاور در حکومت اسلامی

۱. کسانی که به دنبال کشف عیوب مردم‌اند، باید جایگاهشان نزد تو از همه عقب‌تر و منفورتر باشد؛ زیرا در میان مردم عیب‌هایی وجود دارد که حاکم باید آن‌ها را بپوشاند و باید عیب‌هایی را که مشاهده می‌کنی تطهیر کنی و آنچه از تو مخفی می‌ماند، خدا دربارهٔ آن قضاوت می‌کند.

۲. در قبول گفته‌های بدگو و سخن‌چین عجله نکن؛ زیرا سخن‌چین، حيله‌گر و خیانتکار است هر چند در قیافهٔ اندرزگویان و پنددهندگان باشد.

۳. با بخیل مشورت مکن؛ زیرا تو را از نیکی‌ها باز می‌دارد و از فقیر می‌ترساند.

۴. با ترسو مشورت نکن؛ زیرا تو را می‌ترساند و

روحیه‌ات را سست می‌کند.

۵. با حریص مشورت نکن؛ زیرا علاقهٔ به ظلم را برای تو آرایش می‌کند.

۶. بدترین یاران تو کسانی هستند که قبل از تو همکار اشرار بوده و به گناهکار کمک کرده‌اند. این‌ها نباید در ردیف اطرافیان قرار گیرند؛ زیرا یاران گناهکار و برادران ستمگران‌اند.

۷. از میان مردم کسانی را انتخاب کن از نظر فکر و از نظر زندگی کردن مثل خود مردم باشند، به سوی گناه و کج‌روی نروند و به ستمگران کمک نکنند. اینان برای تو کم‌خرج‌تر و از نظر یاری مفیدتر و به تومهریان‌ترند.

۸. برای کارهای خصوصی و جدی کسی را انتخاب کن که حرف حقی را که تلخ است بیشتر بزند؛ به تو هشدار دهد و تو را ستایش نکند.

۹. پرهیزکاران و راستگویان را صاحب اسرار خود قرار ده و آن‌ها را از چاپلوسی دور گردان؛ زیرا زیاده‌روی در ستایش کردن باعث غرور و خودخواهی تو می‌شود.

۱۰. نیکوکار و بدکار نزد تو یکسان نباشد، و گرنه نیکوکاران در کار خود دلسرد و منحرفان بدکار به انحراف خود تشویق و مغرور می‌شوند.

۱۱. برای مباحثه و مشاوره و گفت‌وگو، حکما و دانشمندان و عقلا را انتخاب کن؛ زیرا آنان باعث بهبودی وضع سرزمین خود و حفظ مردم می‌شوند.

ه) رفتار با مردم و خویشاوندان

۱. از خودپسندی و چیزی که تو را به خودپسندی می‌اندازد پرهیز کن؛ زیرا این کارها بهترین فرصت‌ها را به شیطان می‌دهد تا کارهای خوب نیکوکاران از نظر تو نابود گردد.

۲. مواظب باش نیکی به زیردستان را به رخ آن‌ها نکشی و بر سر آن‌ها منت نگذاری؛ زیرا منت گذاشتن نیکی را باطل می‌کند.

۳. مواظب باش به وعده‌ای که به مردم می‌دهی عمل کنی؛ زیرا وفا نکردن به وعده، غضب خدا و عصبانیت مردم را در پی دارد. خدا در سورهٔ صف آیهٔ ۳ فرموده است: «نزد خدا بسیار مبعوض است که چیزی بگویی و به آن عمل نکنی»

۴. از انحصارطلبی در کاری که عموم مردم در آن سهیم‌اند پرهیز کن؛ زیرا به‌زودی مؤاخذه خواهی شد و پرده‌ها را چندی دیگر بالا می‌زنند و داد مظلوم از تو گرفته می‌شود.

۵. به هنگام خشم، برافروختگی، قهر، برآشفستگی و تند و تیز شدن زبان خود را کنترل کن؛ زیرا این‌گونه می‌توانی بر خود مسلط شوی و آنگاه غم‌های خودت را با در نظر آوردن روز قیامت و در

نزد خدا بسیار
مبعوض است
که چیزی بگویی
و به آن عمل
نکنی

۴. امام سفارش‌های خود را همراه با دلیل بیان فرموده‌اند و فلسفه هر کدام را نیز بیان نموده‌اند.

۵. با اجرای هرچه تمام‌تر این اصول توسط مجریان و کارگزاران و مدیران ارزش‌ها و آرمان‌های الهی و اسلامی بیشتر و بهتر به منصفه ظهور می‌رسد. اگر این اصول رعایت نگردد، رذائل اخلاقی و فساد اداری افزایش می‌یابد و جامعه به هرج و مرج کشیده می‌شود.

۶. اگر اصول سفارش شده امام اجرا شود، همه مناصب براساس شایستگی و پاکی لحاظ می‌گردد.

۷. با رعایت اصول سفارش شده امام، جامعه به سمت اعتدال و میانه‌روی پیش می‌رود و از استبداد و افراط‌گرایی و خودرایی دور خواهد شد.

۸. هرچه این اصول در جامعه اسلامی عملی و عینی‌تر مشاهده گردد، مردم به اسلام و مسلمانی خود بیشتر افتخار می‌کنند و به دنبال «ایسم»‌های غربی برای اداره جامعه اسلامی نخواهند رفت.

۹. امام همه کارگزاران حکومت اسلامی را متوجه روزی می‌کند که پرده‌ها کنار می‌روند؛ یعنی روز قیامت که همه باید جواب‌گوی اعمال خود باشند.

۱۰. در حکومت اسلامی همه مسئول‌اند ولی مسئولیت مدیران و کارگزاران بنا به جایگاهشان بیشتر است.

۱۱. راه موفقیت در امر خطیر مسئولیت و انجام دادن به نحو احسن آن توجه به خدا و اصول ارسالی خدا به وسیله پیامبران و ائمه علیهم‌السلام است.

به امید تشکیل حکومت جهانی حضرت مهدی (عج)؛ ان‌شاءالله.

■ منبع

۱. نهج البلاغه، ترجمه مصطفی زمانی، انتشارات عصر ظهور، چ اول، ۱۳۷۹.

پیشگاه خدا قرار گرفتن برای خودت مجسم کنی.

۶. در ریختن خون مردم بی‌پروا مباش و آن را به ناحق مریز؛ زیرا بدون تردید گناهی به انتقام نزدیک‌تر، به کیفر و عکس‌العمل سهمگین‌تر، از خون به ناحق ریختن نیست.

۷. اگر در مجازات به خطا افتادی و کسی را به خطا مجازات کردی، مواظب باش؛ زیرا نباید غرور ریاست تو را بگیری و از پرداخت حق آن فرد سرپیچی کنی.

۸. اگر مردم به تو بدگمان شدند و تو را به موضوعی متهم کردند با بیان روشن دلیل خود را بیان کن و سوءظن آن‌ها را برطرف ساز و به حسن ظن برگردان؛ زیرا تو با این کار برای خود پاداش خواسته‌ای و نسبت به مردم خود هم لطف کرده‌ای و با این عذرخواهی به هدف خویش - که راه یافتن آن‌ها به حق است - دست یافته‌ای.

۹. وظیفه داری که ریشه خودپسندی و دست‌درازی و قلدری و کم‌انصافی را در قرار و مدارها بخشکانی و به اطرافیانت زمینی و آگذار نکنی؛ زیرا خرج آن را بر دوش دیگران بیندازند و به کام خود برسند و ننگ آن در دنیا و آخرت با تو باشد.

۱۰. به حق پایبند باش و به کسی که پایبند حق است، خواه به تو نزدیک باشد یا دور، در انجام این وظیفه صبر و دقت داشته باش. هرچه می‌خواهد بر سر خویشاوندان و نزدیکان تو بیاید، زیرا آنجا که عرصه بر تو تنگ گردد، به فرجام آن بنگر که پایان راه حق (الهی) قابل ستایش است.

۱۱. درباره یارانت دقت کن و مراقب خود باش، اگر یکی از آنان دستش را به خیانت آلوده ساخت و گزارش کاراگاهانت بر خیانت او اتفاق داشت او را به سزای عملش برسان و زنجیر خیانت و ننگ بدنامی را برگردنش بیفکن.

۱۲. کارگزارانت را آزمایش کن و آن‌ها را براساس تجربه به کار گیر و براساس دوستی یا خودسرانه انتخابشان نکن؛ زیرا انتخاب بدون آزمایش و بدون مشورت، موجب ستم و خیانت خواهد بود.

۱۳. کارگزارانت را باید از میان کارآزمودگان باحیا و خاندان شایسته و پیش‌گامان در اسلام انتخاب کنی؛

وظیفه داری که ریشه خودپسندی و دست‌درازی و قلدری و کم‌انصافی را در قرار و مدارها بخشکانی و به اطرافیانت زمینی و آگذار نکنی؛ زیرا خرج آن را بر دوش دیگران بیندازند و به کام خود برسند و ننگ آن در دنیا و آخرت با تو باشد

زیرا اینان از نظر اخلاق بزرگوarter، از نظر دامن پاک‌تر و طمع آنان کمتر است و دوراندیش‌ترند.

نتیجه‌گیری

آنچه از مطالب بسیار مهمی که بیان شد استنباط می‌شود موارد زیر است:

۱. امیرالمؤمنین درایت و تدبیر ویژه‌ای در علم مدیریت جامعه اسلامی داشتند که آن را از قرآن و محضر پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم آموخته بودند.

۲. با اجرای هرچه بیشتر اصول و سفارش‌های حضرت علی علیه‌السلام اداره جامعه اسلامی آسان‌تر و کارآمدتر خواهد شد و از ظلم و ستم و بی‌عدالتی خبری نخواهد بود.

۳. اگر چه مخاطب مستقیم این نامه مالک اشتر است که از کارگزاران امام بود، ولی مخاطب عمومی آن همه کارگزاران و مسئولین حکومت اسلامی در همه زمان‌ها و مکان‌هاست.